

ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2023.4.12>

This publication was made with the funds of a joint Grant of
EEIP (Ukraine - France) and ChF "Education: Future"

Катерина КУЧИНА

Курикулуми щодо впровадження інклюзивної освіти в Україні

KATERYNA KUCHYNA. **Curricula on the introduction of inclusive education in Ukraine.** *The article focuses on the objectification of curricula associated with inclusive education in Ukraine. Educational inclusion is seen as a concept outlining the involvement of people with disabilities of all ages in formal and informal education. The case of introducing inclusive informal civic education through interaction of educators, scientists, authorities and communities is presented.*

Key words: civic education, children with special educational needs, people with disabilities, inclusive education.

1. Постановка проблеми

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, в світі налічується більше 500 мільйонів осіб з інвалідністю. В Україні – понад 2,8 мільйони, тобто 6,1 % від загальної чисельності населення. На жаль, в зв'язку з військовими діями на сході, цей показник зростає. Одним з найважливіших механізмів розширення можливостей участі людини з інвалідністю в суспільстві визнано освіту. Про необхідність

Received 12.02.2023
Peer-reviewed 12.06.2023
Revised version received 12.18.2023
Accepted 12.27.2023

інклюзії, як процесу збільшення ступеня участі всіх громадян у соціальному житті, та інклюзивної освіти заговорили лише в останні роки, оскільки в радянському і пострадянському суспільстві проблема інвалідності замовчувалася. Система послуг для людей з інвалідністю створювалась і за часів Радянського Союзу, в основному, на базі інтернатних закладів – сегрегативно. У пострадянські часи для дітей з особливими освітніми потребами існувало два варіанти освіти: спецшколи або інтегровані класи.

2. Аналіз останніх досліджень

Проблеми освітньої інклюзії були предметом дослідження багатьох зарубіжних вчених (Д. Барбер, Т. Бут, Ч. Веббер, Д. Деппелер, М. Кинг-Сирс, Т. Лорман, Т. Мітлер, К. Стаффорд, Д. Роза, Д. Харві та ін.). Вітчизняні науковці вивчають різні аспекти соціальної інклюзії та інклюзивного навчання: Ю. Богінська, Л. Будяк, Л. Вавіна, Н. Ворон, О. Глузман, М. Євтух, І. Зверева, Т. Ілляшенко, А. Капська, О. Карпенко, Л. Міщик, Н. Мирошніченко, Ю. Найда, Г. Овчаренко, П. Плотніков, Н. Софій, С. Хлебик та ін. В роботах В. Бондаря, Л. Волкової, І. Гілевич, В. Засенка, Г. Махортової, В. Синьова, Л. Тигранової, Л. Шипіциної особлива увага приділяється питанням надання допомоги особам з інвалідністю під час включення їх в освітній процес.

Виділення ще нерозв'язаних частин загальної проблеми. На нашу думку, слід сприймати освітню інклюзію в ширшому розумінні – як концепт, що окреслює залучення людей з інвалідністю різного віку до формальної і неформальної освіти. Більшість дослідників відправною точкою інклюзії в освіті вважають необхідність навчання дітей з особливими освітніми потребами, а шляхи отримання освітніх послуг неформальної сфери дорослих людей з інвалідністю залишаються поза межами наукових дискурсів.

Мета статті – розглянути курикулуми, пов'язані з інклюзивною освітою в Україні, висвітлити досвід роботи щодо упровадження інклюзивної неформальної громадянської освіти через взаємодію освітян, влади та громади.

3. Виклад основного матеріалу

Термін «інклюзивна освіта» вперше використано у Саламанкській декларації про принципи, політику та практичну діяльність у сфері освіти осіб з особливими потребами. В Програмі дій стосовно осіб з

особливими потребами, прийнятій на конференції, рекомендується розробити програми пільгового забезпечення доступу до освіти дорослих з особливими потребами: «повинні бути розроблені спеціальні курси, які б відповідали потребам та вимогам різних груп дорослих людей з вадами» [6]. Цей курикулум став першим міжнародним документом, який підкреслив необхідність проведення освітніх реформ у напрямі інклюзивної освіти.

Необхідність активного упровадження освітньої інклюзії відображається у документах, в яких задекларовані основні принципи формування політики дотримання прав людини: в Загальній Декларації ООН про Права людини (1948 р.), в Декларації ООН про права інвалідів (1975 р.), Стандартних правилах забезпечення рівних можливостей для інвалідів (1993 р.) та ін. У 2008 р. на 48 Міжнародній конференції ЮНЕСКО зазначалося, що інклюзивне навчання відіграє важливу роль у досягненні гуманітарного, соціального та економічного розвитку. Міжнародні документи у сфері освіти визнають на законодавчому рівні права осіб з особливими освітніми потребами на здобуття знань у дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах.

На сучасному етапі в нашій країні впровадження інклюзивного навчання офіційно визнано як напрям розвитку освіти, що потребує дослідження його організації на всіх рівнях безперервної освіти. Відповідні положення декларуються в Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту». Проте, у законодавстві України наявне протиріччя між задекларованим правом на рівний доступ до всіх ланок освіти для всіх людей та недостатньою можливістю його реалізувати через відсутність механізмів та умов для інклюзивної форми надання освіти.

Конституція України гарантує право кожній людині отримати початкову та середню освіту. Проте коли мова йде про дітей з особливими освітніми потребами, виникають складнощі з дотриманням цього права. В Україні динаміка затвердження курикулумів в інклюзивній тематиці відбулась за такими основними етапами:

- 2008 р. – започатковано дискусії щодо інклюзивного навчання;
- 2009 р. – ратифіковано Верховною Радою України Конвенцію ООН про права людей з інвалідністю (стаття 24 констатує: «діти з інвалідністю повинні мати нарівні з іншими доступ

до інклюзивної, якісної та безплатної початкової й середньої освіти за місцем проживання»);

- 2010 р. – затверджено МОН Концепцію розвитку інклюзивної освіти;
- 2011 р. – затверджено постанову Кабінету міністрів «Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах»;
- 2014 р. – ухвалено Закон «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання», а саме Закон України «Про дошкільну освіту» доповнено абзацом: «у всіх типах ДНЗ при реалізації права дітей на дошкільну освіту враховуються особливі освітні потреби у навчанні і вихованні кожної дитини, у тому числі дітей з особливими освітніми потребами, у відповідності до принципів інклюзивної освіти». Закон України «Про загальну середню освіту» – формулювання «незалежно від раси, кольору шкіри» доповнено: «особливостей інтелектуального, соціального і фізичного розвитку особистості»;
- 2015 р. – набув чинності Наказ МОН «Про затвердження Плану заходів щодо забезпечення права на освіту дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітньому просторі»;
- 2016 р. – запроваджено законопроект інклюзивної освіти;
- 2017 р. – ухвалено Закон «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг».

В доповненому Законі України «Про освіту» наводиться визначення:

- інклюзивне навчання – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників;
- особа з особливими освітніми потребами – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту [наявність архітектурної доступності лише в 65% будівель тільки першого поверху ЗОШ];
- недостатньо сформоване усвідомлене ставлення до дітей з особливими освітніми потребами, яке виявляється у небажанні деяких батьків навчати дітей без порушень розвитку

- та здоров'я в інклюзивних класах;
- пасивність батьків щодо активізації дітей з порушеннями здоров'я та включенням їх до соціуму;
- недостатній рівень підготовки педагогів для роботи в умовах інклюзивного навчання.

Помітною стає тенденція до акцентування необхідності навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах формальної освіти, а можливості навчання дорослих з інвалідністю поки що недостатньо актуалізуються.

Як зазначається в Концепції освіти дорослих в Україні «Для суспільства професійне навчання людей з інвалідністю – це зниження напруженості на ринку праці, підвищення суспільної продуктивності, розв'язання соціальних проблем. Оскільки в умовах економічної нестабільності, кризового стану гуманітарної сфери інваліди виявилися однією з найбільш соціально незахищених верств населення, зусилля відповідних державних органів, які займаються проблемами інвалідів, громадських, благодійних організацій, мають бути спрямовані на створення сприятливих педагогічних, психологічних, медичних, соціально-економічних, організаційно-правових умов і гарантій для реалізації прав інвалідів на здобуття освіти відповідно до психічних та фізичних можливостей особистості» [4].

Освіта в житті дорослих людей з інвалідністю може мати різну цільову спрямованість: підвищення існуючого освітнього рівня; професійна підготовка; реалізація творчого потенціалу, інтелектуальний розвиток; адаптація до стану інвалідності; включення в соціально-громадську діяльність та ін. Основним завданням навчання людей з інвалідністю є здійснення корекції та відновлення фізичного, психоемоційного, соціального і трудового потенціалу, повернення їх до активної життєвої позиції та інтеграції у суспільство адекватно здібностям і можливостям. Незалежно від обраного напрямку, освіта дорослих людей з інвалідністю повинна ґрунтуватися на принципах: гуманізму (визнання самоцінності людини, співчуття, підтримка); розвитку та саморозвитку (індивідуальне навчання всупереч обмеженням); партнерства (взаємного інтересу та співпраці всіх учасників навчання); ангажованості (активного включення в навчання як частину життєдіяльності); адаптивності (адаптованість інформаційно-комунікативної системи до особливостей та обмежень людини та адаптованість інваліда до власного стану як потенційно продуктивного в соціальному плані).

Реалізація цих принципів сприятиме: забезпеченню визнання права на освіту як одного із провідних фундаментальних прав людини у будь-якому віці; задоволенню освітніх потреб як суспільства загалом, так і окремого громадянина; урахуванню особливостей культурно-освітніх потреб різних категорій дорослого населення; досягненню доступності, безперервності і наступності освіти; налагодженню взаємодії і партнерства державних органів, недержавних і громадських організацій у забезпеченні розвитку освіти дорослих.

Подальшого упровадження потребує міжнародна практика, яка надає людям з особливими освітніми потребами широкий вибір доступних форм здобуття освіти: індивідуальну, дистанційну, екстернатну, «школи консультаційних класів», «школи другого шансу», «вечірні школи», а також «включені» («інклюзивні») форми навчання [4].

На нашу думку, разом з формальним інклюзивним навчанням в нашій країні, доцільно налагоджувати й неформальну освіту осіб з інвалідністю. Сьогодні державні програми декларують забезпечення рівного доступу до освіти, але люди з інвалідністю, віком 20 – 30 років, які в шкільні роки навчалися вдома, відчують дефіцит знань, вмінь та навичок громадянської спрямованості, а рівень політичної компетентності людей означеної категорії у віці 40 – 50 років залишився в межах радянської ідеології. Це одна з вагомих причин недостатнього рівня активності та соціальної участі людей з інвалідністю в громадському секторі. Не викликає жодних сумнівів той факт, що до демократичних процесів мають бути включені всі категорії населення, а особливо найбільш незахищені категорії, чії права часто реалізуються не в повному обсязі, рівень громадянської компетентності яких не дозволяє самостійно лобіювати власні права – люди з інвалідністю.

На рішення означених проблем сьогодні спрямовані зусилля громадських та благодійних організацій України, однією з яких в м. Мелітополь Запорізької області є Благодійне об'єднання «Соціальний фонд», серед напрямів діяльності якого – освітньо-просвітницький – для формування активного громадянського суспільства.

Одна з ініціатив БО «Соціальний фонд» втілюється в проекті «ВкОдна з ініціатив БО «Соціальний фонд» втілюється в проекті «Включення людей з інвалідністю Мелітопольщини в демократичні процеси громади», який тривав – лютого по жовтень 2017 року,

за підтримки Представництва DVV International в Україні [5]. Мета проекту – підвищення рівня участі людей з інвалідністю в демократичних процесах громади шляхом розвитку їх громадянської компетентності та соціальної активності. Учасники проекту – 25 людей з інвалідністю – члени профільних громадських організацій. Основою проекту стала освітня програма з громадянської освіти, що містила теоретичну та практичну частину, над якою працювали не лише члени організації, а й представники місцевої влади та ЗМІ.

Під час теоретичної частини учасники поглиблювали знання про політичну культуру, інструменти демократії участі для мешканців міста, бюджетний процес в місцевому самоврядуванні, особливості медіаграмотності, взаємодії із засобами масової інформації, лідерства в громадському секторі. Для проведення тренінгів запрошувались професіонали-практики, які працювали в партнерстві – фахівець з іншого регіону країни та місцевий представник.

За результатами проведених тренінгів створено відеокурс, який є загальнодоступним інформаційним продуктом і містить тематику: «Основні процеси законодавства держави. Конвенція про права людини»; «Я – громадський лідер»; «Застосування інструментів демократії участі»; «Адвокаційна кампанія як метод впливу для здійснення перетворень»; «Взаємодія з четвертою владою – ЗМІ. Медіаграмотність» [1].

Практична частина проекту передбачала проведення учасниками адвокаційних кампаній для вдосконалення місцевої політики в сфері соціального захисту з пріоритетних напрямів:

- впровадження соціальної транспортної послуги перевезення людей з інвалідністю шляхом подання проекту «Соціальне таксі, кому важко – підвези» на конкурс «Бюджет участі» від Мелітопольської міської ради;
- сприяння забезпеченню безбар'єрного доступу маломобільних груп населення до об'єктів міської інфраструктури – проведення аудиту доступності об'єктів комунальної власності з наданням пропозицій щодо розумного пристосування об'єктів з урахуванням універсального дизайну;
- формування свідомого ставлення до людей з інвалідністю – інформаційна кампанія.

Експертами в розробці планів адвокаційних кампаній стали представники партнерських організацій з різних міст України, а саме з Вінниці, Харкова, Запоріжжя.

Зурахуванням потреб людей з інвалідністю з різними нозологіями, в межах проекту створено аудіозапис «Основні положення Законів про права осіб з інвалідністю», який є загальнодоступним інформаційним продуктом у зручному форматі викладу матеріалу – «запитання – відповідь». З метою надання інформації про можливості участі в демократичних процесах проектною командою створено та поширено в Департаменти соціального захисту країни і в партнерські організації посібник «Методичні рекомендації щодо застосування інструментів демократії» з аудіосупроводом.

Помітними стали результати проекту, а саме: розширено зв'язки активних людей з інвалідністю з представниками влади, підвищено обізнаність різних управлінських структур про особливості потреб людей з інвалідністю, налагоджено взаємодію з представниками ЗМІ, поширена інформація про історії успіху при реалізації адвокасі кампаній, підвищено рівень участі громадян в демократичних процесах тощо.

4. Висновки дослідження й перспективи подальшої роботи

Відтак, один з шляхів підвищення обізнаності про соціальні стандарти та реалізацію прав осіб з інвалідністю – залучення їх до проектної діяльності громадянської спрямованості. Такі заходи сприяють підвищенню компетентностей, активізації особистісного потенціалу людей з інвалідністю, їх участі в реалізації місцевої політики.

Для упровадження концепції інклюзивного навчання як для дітей, так і для дорослих в освітній простір України необхідними є законодавчі зміни та взаємодія освітян, науковців, влади та громади на стратегічному, організаційно-методичному, дослідницькому та практичному рівні. На нашу думку, освітній процес повинен бути спрямований на розширення сфери соціального оточення осіб з інвалідністю, створення умов для їх включення в систему соціального партнерства. Коли мова йде про здобуття освіти людьми з інвалідністю, позитивним є не лише набуття професійних навичок, а й соціальних компетенцій та спрямування на саморозвиток.

Необхідним є подальше вирішення питань: сприяння рівному доступу до інклюзивної освіти дорослих за допомогою інформаційної та просвітницької роботи в суспільстві; забезпечення прогнозування щодо виявлення здібностей на нахилів на стадії профорієнтації молоді

з вадами здоров'я, особливо, на початку дорослого життя; прийняття комплексного підходу з використанням механізму визначення зацікавлених сторін і обов'язків держави в рамках партнерства з організаціями громадянського суспільства, провайдерами освітніх послуг у сфері формальної та неформальної освіти дорослих.

References:

1. Відеокурс «Включення людей з інвалідністю Мелітопольщини в демократичні процеси громади» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLY0XSCoWGWZpMwVLWYX9XKL8LmiaDFQWA>
2. Життя поза освітою: перспективи інклюзивного навчання в Україні [Електронний ресурс] // Центр громадського моніторингу та контролю. – 12 травня 2017. – Режим доступу: <http://naglyad.org/uk/2017/05/12/zhittya-poz-osvitoiu-perspektivi-inklyuzivnogo-navchannya-v-ukrayini/>
3. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
4. Концепція освіти дорослих в Україні / Укл.: Лук'янова Л.Б. – Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2011. – 24 с.
5. Проект Включення людей з інвалідністю Мелітопольщини в демократичні процеси громади» [Електронний ресурс] // Благодійне об'єднання «Соціальний фонд». – Режим доступу: <http://socfond.org.ua/vkljuchennja-ljudej-z-invalidnistju-melit/>
6. Саламанская декларация. Рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями, приняты Всемирной конференцией по образованию лиц с особыми потребностями: доступ и качество. – Саламанка. Испания, 7 – 10 июня 1994 г. – К., 2000. – 21 с.
7. Шевців З. М. Основи інклюзивної педагогіки [текст]: підручник / З. М. Шевців – К. : «Центр учбової літератури», 2016. – 248 с.
- 1.

Transliteration of References:

1. Videokurs «Vključennia liudei z invalidnistiu Melitopolshchyny v demokratychni protsesy hromady» [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLY0XSCoWGWZpMwVLWYX9XKL8LmiaDFQWA>
2. Zhyttia poza osvitoiu: perspektyvy inkliuzyvnoho navchannia v Ukraini [Elektronnyi resurs] // Tsentr hromadskoho monitorynhu ta kontroliu. – 12 travnia 2017. – Rezhym dostupu: <http://naglyad.org/uk/2017/05/12/zhittya-poz-osvitoiu-perspektivi-inklyuzivnogo-navchannya-v-ukrayini/>

3. Закон України «Про освіту» [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
4. Kontseptsiiia osvity doroslykh v Ukraini / Ukl.: Lukianova L.B. Nizhyn: PP Lysenko M.M., 2011. 24 s.
5. Proekt Vkluchennia liudei z invalidnistiu Melitopolshchyny v demokratychni protsesy hromady» [Elektronnyi resurs] // Blahodiine obiednannia «Sotsialnyi fond». – Rezhym dostupu: <http://socfond.org.ua/vkljuchennja-ljudej-z-invalidnistju-melit/>
6. Salamanskaia deklaratsiia. Ramky deistvyi po obrazovaniu lits s osobymi potrebnoistiami, pryniatye Vsemyrnoi konferentsiei po obrazovaniu lits s osobymi potrebnoistiami: dostup i kachestvo. Salamanka. Yspania, 7-10 yiunia 1994 h. K., 2000. 21 s.
7. Shevtsiv Z.M. (2016). Osnovy inkluzyvnoi pedahohiky [tekst]: pidruchnyk / Z. M. Shevtsiv. K. :«Tsentri uchbovoi literatury». 248 s.

The Author

Kateryna Olehivna KUCHYNA
*Candidate of Pedagogical Sciences,
Melitopol State Pedagogical University
by Bohdan Khmelnytskyi,
Melitopol, Zaporizhzhia Region, Ukraine
E-mail: kuchina.e.o@gmail.com*

Abstracts

КАТЕРИНА КУЧИНА. Курикулуми щодо впровадження інклюзивної освіти в Україні. У статті надається об'єктивна оцінка курикулумів, пов'язаних з інклюзивною освітою в Україні. Освітня інклюзія розглядається як концепт, що окреслює залучення людей з інвалідністю різного віку до формальної і неформальної освіти. Наводиться кейс упровадження інклюзивної неформальної громадянської освіти через взаємодію освітян, науковців, влади та громади.

Ключові слова: громадянська освіта, діти з особливими освітніми потребами, люди з інвалідністю, інклюзивна освіта.

KATERYNA KUCHYNA. Programy nauczania w edukacji włączającej w Ukrainie. W artykule dokonano obiektywizacji programów nauczania związanych z edukacją włączającą w Ukrainie. Edukacja włączająca jest rozumiana jako koncepcja określająca zaangażowanie osób

niepełnosprawnych w różnym wieku w edukację formalną i nieformalną. Podano studium przypadku wdrażania włączającej nieformalnej edukacji obywatelskiej poprzez współpracę pracowników oświaty, naukowców, władz i społeczności.

Słowa kluczowe: *edukacja obywatelska, dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, osoby niepełnosprawne, edukacja włączająca.*

* *Стаття підготовлена у 2017 році (коли тривав 4-й рік війни, яку в 2014 році розпочала Росія проти України) і вперше представлена на I-й Міжнародній Міждисциплінарній Асамблеї “ПІТСР: дорослі, діти та родини в ситуації війни” (8-10 грудня 2017 року, м. Київ, Україна) (Ред.)*